

Kovács Edina

*A SZOCIALISTA GYERMEK ÉS AZ „IDEÁLIS” ÚTTÖRŐ – A MAGYAR
ÚTTÖRŐMOZGALOM SZELLEMISSÉGÉNEK, ÉRTÉKRENDJÉNEK
MEGJELENÉSE SZABÓ MAGDA KÉT IFJÚSÁGI MŰVÉBEN*

Absztrakt

Szabó Magda az egyik világszinten is elismert XX. századi magyar írónk. Az 1950-es évek végén, '60-as évek elején megjelent ifjúsági regényei napjainkban is értéket képviselnek a fiatalok számára. A tanulmány két ifjúsági regényét, a Mondják meg Zsófikának, és a Születésnap című műveket elemzi dokumentumelemzés módszerével. A kutatás célja annak vizsgálata, hogy a szocialista embereszmény, különös tekintettel az úttörőmozgalom által megfogalmazott szellemisségre és értékrendre hogyan jelenik meg Szabó Magda e két művében. A művek nem a szocialista nevelésről szólnak, azonban több helyen is megjelennek bennük olyan elemek, melyek visszatükrözik a kor ifjúsági mozgalmait, elvrendszerét. Kutatási kérdésem, hogy miként tud indirekt módon megjelenni egy elvárt szocialista gyermekkép egy olyan író művében, aki 1949-ben a hatalom kegyét elvesztette, az addigi Vallás és Közoktatási Minisztériumi állásától megfosztottak, és az 1950-es évek végéig nem publikálhatott. A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy az ötvenes évek végének pedagógiai folyamatai, illetve az ifjúsági mozgalom beépülése az iskolai életbe milyen módon jelenik meg ezen ifjúsági regényekben. A tanulmány első felében bemutatom a szocialista embereszményt, a magyar úttörőmozgalom kezdeteit és szerepét a szocialista gyermekek nevelésében. A tanulmány második felében az ifjúsági mozgalmakhoz kapcsolódó kifejezések és az úttörők 12 pontjának megjelenési pontjait vizsgálom a regényekben.

Kulcsszavak: úttörőmozgalom; értékrend; Szabó Magda

Bevezetés

Az 1950-es évek pedagógia folyamataiban, és a köznevelésben is nagy szerepet kapott a szocialista gyermek neveléséhez kapcsolódó kérdések vizsgálata. Kutatásom során azt vizsgáltam, hogy az „ideális” szocialista fiatalság eszménye, valamint az ifjúsági mozgalmak, az úttörőmozgalom fogalomvilága, értékrendje hogyan jelenik meg ifjúsági művekben az 1950-es évek végén, 1960-as évek elején. Választásom a XX. század egyik legjelentősebb női írójának, Szabó Magdának két ifjúsági regényére, a Mondják meg Zsófikának és a Születésnap című művekre esett. A két regény fiktív történetet dolgoz fel, nem célja a szocialista nevelés bemutatása. Ennek ellenére azonban több helyen is megjelennek bennük olyan elemek, melyek visszatükrözik a kor ifjúsági mozgalmait, elveit. Érdeklődésem középpontjában az állt, milyen mértékben jelenik meg indirekt módon az elvárt szocialista gyermekkép egy olyan író művében, akitől a politikai hatalom évekig megvonta a publikálás lehetőségét. 1949-ben Szabó

Magda nem kaphatta meg a számára odaítélt Baumgartner díjat, illetve az addigi Vallás és Közoktatási Minisztériumi állásától is megfosztották, az 1950-es évek végéig nem publikálhatott (Kónya, 2008). Műveinek megjelentetése az MSZMP új művelődés, illetve művészetpolitikai irányelveinek megjelenésével (1958) kezdődhetett el, mely Aczél György nevéhez fűződik. Ez a művelődéspolitikai a művészeti autonómiának nagyobb teret engedett, így kaphattak helyet újra Szabó Magda írásai az irodalmi életben (Bolvári-Takács, 1995).

Szabó Magda a hallgatás éveiben tanítóként tevékenykedett, így munkája során megtapasztalhatta, hogy milyen elvárásokat támasztottak a pedagógusok elé, és személyesen tapasztalhatta meg, milyen a valóságban a „szocialista ifjúság”. Kutatásra érdemesnek tartom annak vizsgálatát, hogy miként szövi át Szabó Magda regényeit a hatalom általi elutasítottság ellenére a szocialista gyermekeszmény, illetve a szocialista ifjúsági mozgalmak neveléshez kapcsolódó elemei.

A kutatás történelmi kerete

Magyarország a II. világháború után mint a háború egyik vesztes országa, az 1947-es békeszerződések aláírása után bő 50 évre szovjet megszállás alá került. A II. világháborúban való részvétellel Magyarország nem csak azt az eredeti célját nem érte el, hogy az I. világháború utáni Trianoni békeszerződések során tőle elszakított területeket visszaszerezze, alapvető függetlensége is megszűnt. A rendszerváltásig, 1990-ig, mind társadalmi, gazdasági, mind kulturális értelemben a Szovjetunió által meghatározott irányelvek voltak meghatározóak (Glatz, 2010). Az 1950-es évektől kezdve az állam mint a kommunista ember formálásának, nevelésének intézményeként tekintett az iskolai rendszerre, a cél a szocializmus építése volt (Pukánszky & Németh, 1996). Bár a párt mindent megtett a fiatalság megfelelő ideológiai neveléséért, az 1956-os forradalomban nagy szerepet játszott az egyetemista fiatalság. A forradalom leverése után a pártvezetés számára elengedhetetlenül fontossá vált a fiatalság hatékony ideológiai nevelése, mivel a forradalom egyik okaként az addigi ideológiai nevelés sikertelenségét látták (Halász, 1988)

Az oktatás több területén kezdődtek meg párhuzamosan a reformmunkálatok. „A politikai célok iránt leginkább lojális szakmai csoportok megpróbálták szakmai koncepcióvá formálni a szocialista átnevelés politikai céljait, azaz megpróbálták kialakítani egy erősen átpolitizált, mindazonáltal a szakmai logika alapján felépülő nevelési koncepciót ” (Halász, 1988, p. 1). Ekkor elkezdődtek a szakmai tantárgyak tanterveinek átdolgozási munkálatai, egy új nevelési terv kidolgozása, és az új oktatáspolitikai törvény előkészítése is.

A szocialista embereszmény

A politikai cél egy a szocialista államhoz hű, szocialista erkölccsel bíró fiatal korosztály létrehozása volt. De milyen is egy ideális szocialista fiatal/ember? A szocialista embereszményről Durkó Mátyás a következőképpen ír: „A művelt szocialista embert elsősorban értelmes tudata valóságtükrözésének mélysége és pontossága jellemzi, az, hogy

milyen mélyen képes felfogni megérteni, kifejezni és alkotásaiban felhasználni a valóság törvényszerűségeit" (Durkó, 1961, p. 173).

Durkó kiemeli, hogy az egyén tudása, képessége csak kismértékben függ az öröklött tényezőktől, nagy szerepet játszik a nevelés folyamata. Ezek után veszi sorba, hogy a valóság pontos értelmezése után milyen jellemzőkkel kell bírnia egy művelt szocialista „polgárnak”. Alapvető az ideológiai tisztánlátás, a gazdag ismeretek tárházának elsajátítási képessége, a gondolkodókészség, valamint egyaránt kell megfelelő szinten lennie fizikai képességeinek, intellektuális ismereteinek, erkölcsi és esztétikai érzékének és a politechnika terén szerzett jártasságának is (Durkó, 1961). Szarka József a Szocialista ember neveléséről című tanulmányában kiemeli a szocialista erkölcs fontosságát, a munkára való nevelést, egymás tiszteletét, a közösségi szemlélet kialakítását. Hangsúlyozza, hogy a szocialista intézményrendszer egészének kell támogatnia ezt a nevelő tevékenységet (Szarka, 1964). A szocialista embereszmény tárgyalásakor szinte mindenhol említésre kerül a közösségi gondolkodás, a munka megbecsülése, a munkára való nevelés. Kéri Katalin tanulmányában - mely az 1950-es évek első felének gyermekképét vizsgálja – megállapítja, hogy már a játékpiacon kerülő termékek esetén is a közösségi szellem erősítése, a társas célok, és a munkára nevelés szerepelt elsődleges célként (Kéri, 2003).

Vizsgálatom szempontjából két momentumot szeretnék kiemelni, mely a regények keletkezése idején Szabó Magda írásaira hatást gyakorolhatott, és az ifjúság nevelése szempontjából meghatározó. Az egyik az Országos Pedagógiai Tudományos Intézet gondozásában az 1960-as évek elejétől kidolgozás alatt álló Nevelési Terv, a másik pedig az ifjúsági mozgalmak átalakulása, a Magyar Úttörőmozgalom megjelenése az iskolákban.

1956 után az oktatáspolitikai az oktatásfejlesztés tekintetében nem csak arra koncentrált, hogy minden lehetséges tananyagba, törvényi rendelkezésbe beépítse a szocialista ideológiát, hanem célzottan gondoskodni szeretett volna a fiatalok megfelelő ideológiai neveléséről. A nevelés kérdésköre minden oktatási platformba beágyazódott, a különböző szaktantárgyakba beépültek a szocialista gazdaság eredményeinek hirdetése, a hazafiság kérdéskörének boncolgatása, a népgazdaság, az ipari termelés előtérbe helyezésének motívumai. A szocialista nevelés a nevelés formális színterén, az iskolában legmarkánsabban azonban az úgynevezett Nevelési Terv képében jelent meg, amely a különböző szaktantárgyakhoz kapcsoló tantervek mellett egy általános érvényű sorvezető funkcióját látta el.

A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusán a gazdasági kérdések mellett nagyon határozott irányvonalként jelent meg a nevelési terv szükségessége, a szociális nevelőmunka erősítése. A nevelési terv kidolgozása előtt esettanulmányokat készítettek több iskolában, ahol a következő szempontokat vizsgálták a tanulók viselkedésében: világnézet, hazafiság, munka, társas kapcsolatok, erkölcsi képzetek fogalmainak ismerete.

Ezen vizsgálatok adatainak elemzése után láttak hozzá a Nevelési Terv kidolgozásához. A nevelési tanterv kidolgozása során felhívták a figyelmet arra, hogy bár a nevelési terv és a tanterv együttesen lesz jelen az iskolában, azonban minden esetben a nevelési

tervnek kell elsőbbséget élveznie, tehát a tanulók erkölcsi, ideológiai nevelése elsőbbséget élvez. „A már elért hazai eredmények alapján jelentkező társadalmi igényt figyelembe véve, s a szovjet pedagógiai tudomány megtermékenyítő hatására a PTI nevelélméleti csoportja az 1958-59-es tanévben, elinduló hároméves perspektivikus kutatási tervének központi feladatául tűzte ki egy széles körű, az általános iskola 8 és a középiskola 4 osztályára szóló, részletes nevelési tervezet kidolgozását”. (Nagy, 1962, p. 10)

A Nevelési Tervet az 1961/62-es évben kísérleti iskolákban tesztelték, majd módosítások után 1962 októberében vezették be az iskolákban (Nagy, 1962). A nevelési terv tartalmazta a szocialista társadalom embereszményének kidolgozását, korcsoportok szerint a diákok élettani, fejlődési sajátosságait, kialakítandó személyiségjegyeiket és mindazon tevékenységi formákat, melyek arra voltak hivatottak, hogy a diákok világnézeti, erkölcsi, testi fejlődését szolgálják, és a közösséghez való hozzáállásukat erősítsék. A Nevelési Terv 4 fejezetből épült fel. Az első fejezet tartalmazta a nevelés tervezéséhez kapcsolódó kérdéskörök vizsgálatát és a terv szükségességének alátámasztását. A második fejezet foglalta magában a szocialista társadalom embereszményének leírását. A Nevelési Terv alapján a szocialista ember „Legyen mindenoldalúan, harmonikusan fejlett, erős, edzett, elméletileg és gyakorlatilag sokoldalúan és politechnikailag képzett, munkaszerető, szocialista világszemlélettel és erkölccsel rendelkező, szépnek, jónak örülni tudó közösségi ember.” (Nagy, 1962, p. 17) A szocialista ember ez alapján fizikailag edzett, képes a fizikai és szellemi munka követelményeinek megfelelni. A tudományos, dialektikus materialista világszemlélet elsajátításának segítségével képes a gyakorlati társadalmi következtetések levonására. Emellett a szocialista hazaszeretet világnézetét ismerő, jó közösségi ember, aki felismeri, hogy a munka és a közösség az egyén boldogulásának kulcsa. Utolsó elemként pedig a természet szeretetének fontosságát, és a társadalmi környezethez kapcsolódóan a kritikai érzék szükségességét határozza meg a Nevelési Terv.

A harmadik fejezet a nevelőmunka tervét tartalmazta, ezen belül jelent meg az adott korcsoport általános jellemzése, a legfontosabb személyiségjegyek felsorolása, és ezek kialakításához ajánlott tevékenységformák leírása. A tevékenységi formák 6 részterületbe sorolhatóak:

- a. A testi fejlődést szolgáló tevékenységi formák;
- b. A világnézeti és a politikai fejlődés kialakítását szolgáló tevékenységi formák;
- c. A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus kialakítását
- d. szolgáló tevékenységi formák;
- e. A tanuláshoz, a munkához és a szocialista tulajdonhoz való helyes viszony kialakítását szolgáló tevékenységi formák;
- f. A szocialista közösséghez való helyes viszony kialakítását szolgáló tevékenységi formák;
- g. Az esztétikai fejlődést szolgáló tevékenységi formák. (Nagy, 1962, p. 13)

A negyedik fejezet a tervezés menetéhez ad útbeigazítást a nevelés különböző tényezőit figyelembe véve.

A Nevelési Terv ezen elemei voltak hivatottak arra, hogy a pedagógusok a párt által követelményként támasztott szocialista embertípus nevelésének előtérbe helyezésével végezzék munkájukat a nevelés formális színterein. Bár a Nevelési terv bevezetése több nehézségbe is ütközött, és viszonylag hamar túlhaladottá vált, fontos eleme volt az 1960-as évek elején az oktatásnak, nevelésnek.

A magyar úttörőmozgalom és szerepe a szocialista gyermek nevelésében

A Magyarországon az 1950-es években működő ifjúsági szervezetek gyakorlatilag az 1945-ben létrejött Magyar Úttörők Szövetségének égisze alatt szerveződnek (Darázs, Gyárfás & Hazai, 1967). Az Úttörőmozgalom a Gyermekbarátok Országos Egyesületének nevéhez kötődött, célját a következőképpen fogalmazták meg: „1946. március 10-én a GYOE XVI. rendes közgyűlésén elfogadott alapszabályzat-módosítás az úttörő mozgalom céljait is rögzítette: „...a dolgozók mindkét nembeli gyermekeit szabadságra, szolidaritásra, munkaszeretetre tanítani, nevelni, ilyen irányban és szellemben foglalkoztatni” (Horváth, 1989, p. 48).

A magyarországi úttörőmozgalom azonban nem előzmények nélküli, hiszen Magyarországon már az 1910-es években elkezdődött a cserkészmozgalom szerveződése. A cserkésztség célja „– az alapító *R. Baden-Powell* megfogalmazása szerint –, hogy a cselekvés iskolájaként „komoly jellemnevelés, egészséges testedzés és gyakorlati ügyességfejlesztés által” jó polgárokká nevelje az önként soraiba lépő fiúkat” (P. Miklós, 2007, p. 153).

A magyar cserkésztség egészen az 1940-es évek végéig működőképes is maradt, bár az 1940-es években katonai vezetés alá került (Horváth, 1995). Bár a cserkészmozgalom a háború befejezése után újraszerveződött, azonban csak ideig-óráig tudta az új szovjet vezetés által irányított közegben önállóságát fenntartani. 1945 és 1948 között a két ifjúsági mozgalom egymással párhuzamosan működött. Az 1947-es országgyűlési választások után kialakuló politikai elit az ifjúsági mozgalmak egyesítését tűzte ki célul, pontosabban szükségesnek tartotta a cserkészzet betagozódását az Úttörőmozgalomba, valamint a cserkészszövetség katolikus (reakciós) részének megszüntetését. A cserkészmozgalom megszűnését jelentette az 1948-as oktatásügyi rendelet megjelenése. „Ez már nem említette a cserkészeket, az úttörőmozgalmat viszont a népi demokrácia – valamint az általános iskola és egyben a serdülő ifjúság – egyetlen demokratikus mozgalmaként aposztrofálta, és elrendelte az úttörőcsapatok megalakítását az általános és népiskolában.” (P. Miklós, 2007, p. 179)

Ezen folyamatok után az Úttörőmozgalom maradt az ifjúsági szervezetek közül az egyedüli, amely részt vett a szocialista ifjúság formálásában, a kommunista ideológia terjesztésében. Az 1961-es III. számú oktatási törvényben is szerepel az Úttörő Mozgalom jelentősége: „32. §. Az iskolák nevelési célkitűzéseinek megvalósításában a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség és a Magyar Úttörők szövetsége segítséget nyújtanak.” (Dobi & Kiss, 1962, p. 6)

Bár az úttörőmozgalom támogatásának elsődleges célja a kommunista ideológia terjesztése, és a fiatalság nevelésének egy kézben tartása volt, e mellett olyan értékek is

megjelennek benne, melyek már a cserkészszövetség keretein belül is, illetve egy polgári demokráciában is értéket jelentenek, úgymint segítőkészség, őszinteség, barátság, természetvédelem. Az úttörőmozgalom két nagy csoportját a kisdobosok (az általános iskola 1-4. osztályos tanulói), illetve az úttörők (az általános iskola 5-8. osztályos tanulói) alkották.

Az értékrendet, melyet minden szocialista gyermektől elvártak, a kisdobosok, és az úttörők esetén is pontokba szervezték. A pontokat többször módosították, jelen tanulmányban az 1958-as módosítás utáni változatot használtam elemzésem során.

Az intézményes keretek között végzett ideológiai neveléssel párhuzamosan az ideális szocialista ember „megformálása” a különböző ifjúsági szervezetek keretei között zajlott. Az iskolán kívüli nevelés színtere leginkább a mozgalmi élet, és elsősorban az úttörőszervezetek színterei között jött létre (Somogyvári, 2014), melyek célkitűzése egyértelműen a fiatalok ideológiai nevelése, a szocialista világnézet megjelenítése, és a párthoz hű emberek nevelése volt. Emellett jelent meg a gyermekek művelődése, sportolási lehetőségek biztosítása is.

Az úttörők 12 pontja – Az Úttörőélet Törvénye

1. Az úttörő hű gyermeke hazánknak, a Magyar Népköztársaságnak, felelősséggel dolgozik érte.
2. Az úttörő erősíti a népek barátságát, védi a vörös nyakkendő becsületét.
3. Az úttörő szorgalmasan tanul, a világ és önmaga megismerésére törekszik.
4. Az úttörő gyarapítja és védi a szocialista társadalom értékeit
5. Az úttörő ahol tud, segít és önként szolgálja a közösséget.
6. Az úttörő igazat mond és igazságosan cselekszik.
7. Az úttörő szereti, tiszteli szüleit, nevelőit és az idősebbeket.
8. Az úttörő igaz, hű barát.
9. Az úttörő bátor és fegyelmezett.
10. Az úttörő szereti és védi a természetet.
11. Az úttörő edzi testét és óvja egészségét.
12. Az úttörő úgy él, hogy méltó legyen a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség tagságára. (Nádházi & P. Miklós, 1999)

Az úttörőélet értékrendjét minden lehetséges platformon, megmozduláson népszerűsítették, ennek egyik eszköze volt a szövetség ifjúsági magazinja, a Pajtás is.

Szabó Magda Mondják meg Zsófikának és Születésnap című műveinek elemzése

A két mű rövid bemutatása

A *Mondják meg Zsófikának* című ifjúsági regény 1958-ban jelent meg, Szabó Magda egyik első regényeként, valamint ifjúsági regényei közül ez volt az első kiadásban megjelent kötet. A regény Nagy Zsófiáról szól, aki a regény elején veszti el édesapját, a háziorvosként tevékenykedő Nagy Gábort. Édesapja utolsó mondatát egy betege, az idős, zsémbes Pongrácz István hallja csupán, amely így szól: „Mondják meg Zsófikának...”. (Szabó, 1968, p. 21) A kislány a regényben e mondat után indul, és bár nem találja meg amit keres, nem tudja meg, mit szeretett volna üzeni neki édesapja, rálel saját magára, és megmutatja magát a világnak. Megmutatja mindazon értékeit, melyet korábban csak édesapja ismert, a nyíltszívű, őszinte, segítőkész kislány láthatóvá válik édesanyja, egy idős ember, egy tanárnő és az iskolai közösség számára is.

A *Születésnap* című ifjúsági regény 1962-ben jelent meg, főszereplője egy 14. életévet épp betöltő fiatal lány, Illés Bori. Bori úgy érzi, hogy már felnőtt, szüleinek is így kellene rá tekinteni, és nem érti, miért kezelik még mindig gyerekként. Legnagyobb bánata, hogy nem kaphatta meg 14. születésnapjára a hőn áhított ruhát. Keserű eseményeknek, édesanyja balesetének kell ahhoz bekövetkeznie, hogy megérhessen arra, hogy felnőttként kezeljék, a regény ennek mikéntjét meséli el, egy teljes karakterfejlődés bemutatásával.

A kutatás módszertana

A kiválasztott ifjúsági műveket két szempont szerint vizsgáltam. Elsőként dokumentumelemzés segítségével kvantitatív analízist végeztem, azt vizsgáltam, hogy a szövegekben milyen gyakorisággal fordulnak elő az ifjúsági mozgalmakhoz kapcsolódó kifejezések, úgymint őr, raj, csapatvezető, úttörő, kisdobos, pajtás, politechnika, valamint az úttörőmozgalom erkölcsi értékeinek kifejezései.

Második lépésben az úttörők 12 pontját alapul véve azonosítottam a két regényben olyan elemeket, momentumokat, melyek reflektálnak valamelyik pontra, annak hiányára, vagy meglétére a két ifjúsági regény szereplőinek (elsősorban főszereplőinek) tulajdonságai között. Emellett vizsgáltam még, hogy az ötvenes évek végének pedagógiai folyamatai, illetve az ifjúsági mozgalom beépülése az iskolai életbe milyen módon jelenik meg a két regényben.

Az úttörőtörvények és az ifjúsági mozgalmak megjelenése az ifjúsági művekben

A dokumentumelemzés első lépéseként a kiválasztott kifejezések gyakoriságát határoztam meg a regényekben. (1. táblázat)

1. táblázat: Ifjúsági mozgalmakhoz kapcsolódó kifejezések megjelenése a vizsgált ifjúsági művekben

	Születésnap	Mondják meg Zsófikának
Úttörő	6	3
Raj	4	0
Órs	76	15
Órsvezető	3	1
Csapat	0	17
Csapatvezető	0	4
Kisdobos	1	0
Pajtás	0	0
Politechnika	10	0
Üzem/patronáló üzem	5	0
KISZ	2	0
Összesen	102	40
Regényben található szavak száma összesen	66449	78620

Forrás: saját szerkesztés

A 1. táblázatból látható, hogy a később keletkezett regény, a Születésnap esetén sokkal több esetben, több mint kétszer annyi alkalommal jelennek meg olyan kifejezések, melyek az ifjúsági mozgalomhoz kapcsolhatók, mint a Mondják meg Zsófikának esetén. Szembetűnő még, hogy míg a Születésnap esetén az ifjúsági mozgalmak közösségi jellegét elsősorban az órs fogalom használata, a másik regény esetén pedig a csapat (úttörőcsapat) kifejezés használata jelenik meg. Az órs fogalom ilyen gyakori használata előrevetíti, hogy a Születésnap című mű egyik fő elemeként jelenik meg a főszereplő életében az órsbe tartozás, a közösségi létforma.

A Születésnap című műben az egyik fontos személyiségformáló erővel bíró elem a politechnika képzés bemutatása, ezt támasztja alá a politechnika, kertészet kifejezés többszöri használata is. A politechnika képzés Magyarországon az 1940-es évek végén, '50-es évek elején jelent meg az oktatásban. A nevelés egyik fő sarokkövének tartották, hogy az ideológiai képzés, illetve a tananyag oktatása mellett a fiatalok beletámaszkodjanak a termelő munkába (Dobcsányi, 1961), hiszen minden szocialista állam alapköve a gazdaság, a termelő munka. „Államunk leendő polgárait már iskoláskoruktól kezdve a munkához való kommunista viszonyra kell nevelnünk, rá kell szoktatnunk arra, hogy lelkiismeretesen tegyenek eleget kötelességüknek, pontosan és gondosan hajtsák végre feladataikat, igyekezzenek minden szellemi és fizikai munkájukat a lehető legjobban elvégezni” (Dúró, 1951, p. 1). A fizikai munkára nevelés már az általános iskolában is megjelent, például egy úgynevezett Gyakorlati foglalkozás elnevezésű tantárgy keretében, „1958. február 18-án az MSZMP PB határozatot hozott a „politechnikai képzés és az életre való gyakorlati nevelés elemeinek bevezetéséről az általánosan képző iskolákban” (Somogyvári, 2015, p. 85). A cél a szocialista munkaerőkölcs kialakítása, a

fizikai munka megbecsültté tétele volt, ez jelenik meg Kádár János 1962-es beszédében, ahol a legfőbb elvként a munkára nevelés csúcsosodik ki. (Kádár, 1962).

Az üzemi életbe való bekapcsolódás, a politechnika képzés megszervezése sokszor a pedagógusokra hárult, azonban fontos szerepet töltöttek be a szervezésben az úttörőrőcsapatok is. „Az iskola ezt a nevelési feladatot sikeresen csak az Úttörő Mozgalom segítségével valósíthatja meg” (Dúró, 1951, p. 1).

A Születésnap című regényben két különböző nézőpontból is megjelenik a politechnika oktatás. Illés Bori még önző szándéktól vezérelve jelentkezik nyári munkára, politechnika képzésre a kertészetbe, hogy a hón áhított ruhát, melyet szüleitől nem kapott meg születésnapjára, megvehesse. Ahogy haladunk előre a regényben, Bori egyre több mindent tapasztal, és később már nem saját magának vásárolna, hanem családjának, és e nemes szándék vezeti a politechnikai képzőhelyre. Ezzel szemben a regényben megjelenik Varjas Miklós alakja, akinek a politechnika az öröm forrása, a kétkezi munka örömmel töltötte el, tetteinek itt valóságos eredményei vannak, az eldugványozott hagymából ciklámen lesz, a megdolgozott föld meghálálja a gondoskodást.

A Mondják meg Zsófikának című műben a politechnika oktatása nem jelenik meg, ez abból is adódik, hogy a főszereplő még csak 11 éves, és a politechnika képzés inkább az általános iskola felsőbb évfolyamaiban, illetve a középiskolai oktatásban jelent meg. A fiatalok gyakorlati oktatását egyedül a szakácsőrs megjelenése képviseli, ahol a fiatal lányok főzni tanulnak.

A Mondják meg Zsófikának című műben egy másik fontos fogalom meghatározó, ez pedig a nevelés. A táblázatból látható, hogy a nevelés kifejezés összesen 21 alkalommal szerepel. A főszereplő édesanyja a Kísérleti Neveléstudományi Intézetben dolgozik, tanulmányokat ír neveléstudományi területen. A regény egyik konfliktusa az a helyzet, hogy teszi mindezt a tevékenységet úgy, hogy semmilyen tanítói tapasztalattal nem rendelkezik. Emiatt állását is elveszíti, áthelyezik tanítani, tapasztalatokat szerezni Zsófi iskolába. Ezzel párhuzamosan Zsófi osztályfőnöke pedig a Kísérleti Neveléstudományi Intézetbe kerül, hogy olyan készítsen tanulmányokat, nevelési tervet, aki jártas a mindennapi oktatásban. A regény ezen motívuma reflexióként értelmezhető a kor nevelési, oktatási reformjaira, a készülő Nevelési Tervre is.

Az úttörőmozgalomra való utalás több kifejezés segítségével is megtörténik a regényekben, azonban érdekes, hogy magára a Kommunista Ifjúsági Szövetségre összesen két esetben utal a szerző, és csupán a Születésnap című műben.

A fenti elemzés alapján látható, hogy a Születésnap című mű, mely Illés Bori személyiségfejlődését, felnőtté érését mutatja be, sokkal hangsúlyosabban épít az úttörőmozgalom elemeire, elsődlegesen az űrs kifejezés használatával.

Elemzésem második részében a két művet aszerint vizsgáltam, milyen mértékben jelennek meg benne azok az értékek, melyek az Úttörők 12 pontjában is hangsúlyosan szerepelnek. Mivel szépirodalmi műről van szó, és nem egy ideológiai nevelést célzó műről, így már előzetesen látható volt, hogy a következő pontok nem, vagy csak érintőlegesen jelennek meg a műben:

1. Az úttörő hű gyermeke hazánknak, a Magyar Népköztársaságnak, felelősséggel dolgozik érte.
2. Az úttörő erősíti a népek barátságát, védi a vörös nyakkendő becsületét.
4. Az úttörő gyarapítja és védi a szocialista társadalom értékeit
12. Az úttörő úgy él, hogy méltó legyen a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség tagságára.

A 2., 4., és a 12. pont csak áttételesen szerepel a műben, amennyiben a szocialista erkölcsiség motívumainak és az ifjúsági szervezet céljait tekintjük. Az 1. pontra azonban szép példát láthatunk a Születésnap című műben. A regény egyik csúcspontja az a rész, amikor a Bori segítségére siet az őrsé, hogy együtt kitakarítsák a házat, ahol Boriék élnek (Eperjes Benjámin szülőházát), azzal a céllal, hogy Bori édesanyjának örömet szerezzenek. Ezen takarítás keretében törlik le Eperjes Benjámin emléktábláját, melyen a következő felirat áll: „Magad semmi sem vagy, tsupántsak anyyi, mennyit népedért teendel.” (Szabó, 1976, p. 315)

A Kommunista Ifjúsági Szövetségre nem történik hivatkozás a regény egészében.

A 2. táblázat foglalja össze az úttörőtörvényekhez kapcsolódó fogalmak megjelenésének számát a két műben. Mindkét regényben a segítséghez, az úttörők 5. pontjához kapcsolódóan jelenik meg a legtöbb kifejezés. Annak ténye azonban, hogy egy kifejezés, jelen esetben egy tulajdonság, érték hányszor jelenik meg egy szövegben, nem adja át azt a többletjelentést, hogy vajon az adott érték milyen szerepet játszik az adott mű által átadni kívánt jelentés szempontjából.

2. táblázat: Az úttörőtörvényekhez kapcsolódó kifejezések megjelenésének száma a két ifjúsági regényben

	Születésnap	Mondják meg Zsófikának
barát	28	26
bátor	1	6
becsület	3	8
család	21	24
fegyelmezett	2	2
főz	8	32
hazugság,hazudni,füllent, elhallgat	9	37
hűség	2	6
igazság, igazat mondani, őszinte	9	14
közösség	3	2
mosás,mosogatás	16	25
ország	3	3
segít, segítség	90	58
söpör/seper	30	12
takarít	30	42
természet/kertészet/kirándulás	32	5
tisztelet	3	4

Forrás: saját szerkesztés

Elemzésem további részében a Magyar Úttörők Szövetségének 12 pontjából az alábbi 8 úttörőtörvényt fogom elemezni, aszerint, hogy a regény mely részein jelenik meg kiemelten ezen értékek képviselője, erősítése, említése.

- 3. pont: Az úttörő szorgalmasan tanul, a világ és önmaga megismerésére törekszik.
- 5. pont: Az úttörő ahol tud, segít és önként szolgálja a közösséget.
- 6. pont: Az úttörő igazat mond és igazságosan cselekszik.
- 7. pont: Az úttörő szereti, tiszteli szüleit, nevelőit és az idősebbeket.
- 8. pont: Az úttörő igaz, hű barát.
- 9. pont: Az úttörő bátor és fegyelmezett.
- 10. pont: Az úttörő szereti és védi a természetet.
- 11. pont: Az úttörő edzi testét és óvja egészségét.

3. pont: Az úttörő szorgalmasan tanul, a világ és önmaga megismerésére törekszik

A Születésnap című műben Mikes Jutka jelenik meg az ideális úttörő képében. Jutka minden tárgyból jeles, ő az őrsvezető, és minden olyan értékkel rendelkezik, mellyel egy szocialista gyermeknek rendelkeznie kell. Bár Jutka szorgalmasan tanul, motivációja nem a szocialista értékrend, és a Magyar Népköztársaság felemelkedésében rejlik, hanem szociális körülményeiben. Jutkát egyedül neveli nagymamája, aki már beteges, így Jutkának saját magáról kell gondolkodnia, a tanulás mellett intéznie a télire való tüzelőt is. Emiatt fontos Jutkának a jó osztályzat elérése, hiszen ez jelenti számára a felemelkedés lehetőségét, a boldogulást is. „Jutka semmivel se szeretett jobban tanulni, mint őrse jó tanulói, Kucses, Nikolett vagy Falus, csak éppen tisztában volt vele, hogy tanulás nélkül sose viszi semmire, hát akkor is ott ült a könyv mellett, ha a lecke nem érdekelte. Jutka az irodalmat szerette, a történelmet, ennél fogva a kémiát, a számtant meg a fizikát tanulta leginkább, mert ezekhez a nem költői tárgyakhoz volt kevesebb hajlama, és a tények és adatok mögött nem a másnapi iskolát látta, hanem a távoli eseményeket, a készülő jövőt.” (Szabó, 1976, p. 160) A Születésnap főszereplője Illés Bori nem a tanulás mintapéldája, dolgozatírás közben is máson gondolkodik, a világ megismerése helyett általában saját maga foglalja el.

A másik műben Nagy Zsófi egészen más jellem, mint a két másik lány. Míg Jutkát a történelem, magyar érdekli, és a többi tárgyat csak szükségből tanulja, és Illés Borit semmi nem érdekli igazán, addig Zsófi figyel, őt minden foglalkoztatja. Minden újdonság, információ hatással van rá, beépíti korábbi ismeretei közé, ez a jegyein azonban nem látszik. Tanul ő, de csupán azt, ami érdekli, ami felkelti az érdeklődését. Megfelelő pedagógusi munkával azonban rávezethető arra, hogy a tananyagot is megtanulja, így az addig közepes képességűnek gondolt lányról kiderül, hogy mennyire értelmes, jó képességű lány, csak „nem jól figyel.”: „...hiszen ő azért nem figyel, mert annyira elfoglalja a figyelés....abban az évben sok volt a légy, minden órán dongott egy-kettő, s a legyek is nagyon érdekelték, mert olyan volt a szemük, mint az Apa nagyítója. Ha ki lehetne valahogy metszeni a legyek szemét, vajon az is nagyítana, mint a lencse? De volt más is, amit meg szeretett volna fejteni, zajok, kopácsolás, a sínhegesztés kék fénye,

amely az osztályablakból olyan merevnek és törhetetlennek látszott, mint a csillagfény. Ahogy idősödött, egyre több érdekelte.” (Szabó, 1968, p. 17)

5. pont: Az úttörő ahol tud, segít és önként szolgálja a közösséget

Mindkét műben megjelenik a segítség motívuma, csak más-más formában. A Mondják meg Zsófikának című műben inkább az ösztönös segítségnyújtás motívuma figyelhető meg több szereplő viselkedésében is. Nagy Zsófi bár először csupán félelemből segít az elesett Pongrácz bácsin, további cselekedetei során bizonyítja milyen alapvető tulajdonsága a segítőkészség. Nem csak az idős betegen segít természetszerűen, hanem ösztönösen megérzi, hogy édesanyjának mikor van szüksége támogatásra, segítségnyújtásra, és barátainak is minden alkalommal segítségére siet.

A Születésnap című műben a segítség sokkal inkább kötődik az úttörőség fogalomvilágához. Itt több helyen is megjelenik „Az úttörő ahol tud segít” motívuma. Illés Bori édesanyja betegsége után egyedül marad a házfelügyelőséggel, és őrsének a tagjai segítségére sietnek, segítségükkel az egész házat patyolattisztává varázsolják, és ezzel a Háztisztasági versenyt is megnyerik. Az úttörői segítségnyújtás motívuma, és annak fontos támogató szerepe jelenik meg itt: „Az élmény, hogy nincs egyedül, hogy őirse van és utcája és városa és hazája, elvakítja, mint úton járót a váratlan fénysugár.” (Szabó, 1976, p. 317)

Emellett a műben Mikes Jutka is, mint őrsvezető segít korrepetálni a rosszabb tanulókat, ez mint úttörői kötelesség jelenik meg a regényben. Az úttörői kötelességteljesítés mellett az őszinte segítségnyújtás motívuma is fellelhető Mikes Jutka cselekedeteiben, erre jó példa, amikor az elkallódás szélén álló Varjasnak segít, vagy amikor Borinak megszervezi a háztakarítást.

6. pont: Az úttörő igazat mond és igazságosan cselekszik

Az igazmondás, mint érték, elsősorban a Mondják meg Zsófikának című műben jelenik meg hangsúlyosan. Zsófi mindig igazat mond, lelkiismeretfurdalás gyötri akkor is, ha elhallgat valamit. Lelkiismeretes, őszinte kislány, aki azon gyötrődik, miért nem meri elmondani az igazságot édesanyjának, vagy Pongrácz bácsinak, a titkok őszinte lelkét szinte felőrlik. Ezzel szemben Illés Bori a regény elején sokszor hazudik, elhallgat dolgokat, csak hogy olyan dolgokat csinálhasson, amit szeretne. Édesanyja balesete után azonban egyre többször döbben rá, milyen hibásan lát dolgokat, és egyre inkább megtapasztalja milyen rossz döntés, ha nem mond igazat.

7. pont: Az úttörő szereti, tiszteli szüleit, nevelőit és az idősebbeket

Mindkét regény fontos momentuma az idősek tisztelete. A Születésnap című regényben itt is, mint más értékeknél korábban is, Mikes Jutka lép fel példaként. Idős nagymamáját szeretettel segíti, önzetlenül saját vágyait háttérbe szorítva gondoskodik róla. Emellett más idősebbeknek is segédkezik, Illés Bori édesapjától is átvállalja a hólapátolást, illetve Varjas Feri rokkant édesapjának is segíteni szeretne. Illés Bori a regény első részében még teherként gondol szüleire, akik csak akadályozzák abban, amit el szeretne érni, valamint más idősek irányában is tiszteletlen. A házban lakó idős Tibai nénit Pelián gúnynévvel illeti, és nem jut látogatja meg, nem enyhíti az idős hölgy magányát,

annak kifejezet kérése ellenére sem. Bori karakterfejlődése azonban ennél az úttörőtörvénynél is megjelenik. Ahogy haladunk előre az időben, egyre inkább felfedezi az idősök értékeit, tisztán látja „Pelikán” néni alakját, aki nem unalmas, csak szegény egyedül van, feladat nélkül és társaságra vágyik. Bori átlátja, hogy édesanyja amiatt nem jártas divatkérdésekben, mert minden idejét, erejét leköti a házfelügyelőség. „A gondolat, hogy anya nem azért nem olvas vagy jár színházba, mert nem szeretne, hanem, mert túl sok dolga van, és elfárad, mire már minden tennivalójával végzett, úgy megrémítette, mintha hirtelen valaki idegen termett volna előtte, s az arcába kiált valami soha nem érzékelt igazságot.” (Szabó, 1976, p. 204) Mindezeket átlátva Bori már teljes tisztelettel fordul a regény végére az idősök felé, segítő kezet nyújt feléjük, és próbálja megkönnyíteni életüket.

A Mondják meg Zsófikának címszereplőjének viszont vérében van az idősök tisztelete, úgy, mint ahogy Mikes Jutkánál is láthattuk. A regény fő történeti íve az a folyamat, ahogy a bokatörésen átesett Pongrácz bácsit ápolja, szerény, visszahúzódó, félős természetű ellenére. Emellett szülei felé mindig szeretettel, tisztelettel fordult, édesanyjának ugyanúgy segít, mint korábban elhunyt édesapjának, annak ellenére, hogy édesanyja sokáig nem érti meg Zsófi visszahúzódó jellemét.

8. pont: Az úttörő igaz, hű barát

A barátság egyik legszemléletesebb motívuma a Születésnap című műben jelenik meg, ahol Illés Bori (édesapja utasítására) megkéri Mikes Jutkát, hogy vállalja el édesanyja felgyógyulásáig a házfelügyelői feladatokat ellátását, mivel erre édesapja őt nem látja alkalmasnak. Mikes Jutka azonban, bár a munkáért járó fizetés rendkívül fontos lenne boldogulása, sőt továbbtanulása szempontjából, nem vállalja el a munkát. Önzetlen barátként jól látja, hogy az önállósághoz, a felnőtté váláshoz szükséges az, hogy Illés Bori most feladatot kapjon, egyedül kelljen megbirkóznia azokkal a feladatokkal, melyeket korábban édesanyja látott el, így végre megtapasztalhatja milyen igazából felnőttnek lenni, milyen kötelességeket kell ellátni, és jelleme fejlődése szempontjából ez elengedhetetlen.

A Születésnap című műben az igaz, hű barát ellentétére is szemléletes példát kapunk Szilvia csak kihasználja a fiatal kislányt, Borit. Csak amiatt barátkozik vele, hogy üzenetet küldjön vele, és végül még a kertészetben megkeresett pénzét is kicsalja tőle. A Szilviában való csalódás az a momentum regényben, ami a felnőtté válás útján elindítja Borit.

A másik regényben azonban Nagy Zsófia igaz barát. Dóra, és unokatestvére segítségére siet, hogy megakadályozzák azt, hogy nagybátyja külföldre szökjön. Teszi mindezt úgy, hogy utána büntetésre, fegyelmi tárgyalásra számíthat.

9. pont: Az úttörő bátor és fegyelmezett

Nagy Zsófia fegyelmezett lány, meg sem szólal, mikor óriási teherként zúdul a vállára a felismerés, hogy Pongrácz István nem tud segítségére sietni, édesapja nem fejezhette be utolsó mondatát. Bátor lány, mert annak ellenére, hogy fél Pongrácz bácsitól, segít neki.

Illés Bori bátorsága abban rejlik, hogy meri elismerni a hibáit, a gőgjét, és mer változtatni rajtuk. A sokszor érzelmeit uralni képtelen kislány fegyelmezetté válik a regény végére.

10. pont: Az úttörő szereti és védi a természetet

Az eddig felsorolt pontok közül talán ez jelenik meg legkisebb mértékben a két regényben. A két ifjúsági regény története nem integrálja hangsúlyosan ezen úttörőtörvényt, nem helyezi a történet középpontjába. Ennek ellenére érintőlegesen megjelenik a természet szeretete is a regényekben. A Születésnapban a politechnika képzés a kertészetben zajlik, a másik regényben Nagy Zsófia pedig családjával édesapja halála előtt minden hétvégén kirándult, s a kislány egyik legszebb emlékei közé tartoznak ezek a hétvégék.

11. pont: Az úttörő edzi testét és óvja egészségét

A testedzés motívuma egyik regényben sem jelenik meg számottevően, azonban az egészség védelme a Mondják meg Zsófikában című műben jelen van, elsősorban azokban a részekben, ahol Zsófi az édesapjától hallott tanácsokkal látja el Pongrácz bácsit, hogy az mielőbb felgyógyulhasson bokatoréséből.

Összegzés

A vizsgált két ifjúsági regényben több pontban is tükröződik az a társadalmi rendszer, amelynek keretei között íródott, fogalomhasználatában megjelennek az ifjúság korabeli életének szerves részét képező mozgalmi elemek, valamint az aktuális pedagógia kérdései is. A később született műben (Születésnap) sokkal erőteljesebben láthatóak ezek a vonások. A Mondják meg Zsófikának című műben azonban sokkal hangsúlyosabban jelenik meg a nevelés, illetve kifejezetten a nevelés tervezésének kérdésköre is. A kutatás adatai alapján azonban nem jelenthető ki, hogy ezen fogalmak megjelenése, valamint a szocialista embereszményhez kapcsolódó fiatalság bemutatása a szerző céljai között szerepelt volna.

A művek elemzése után látható, hogy az Úttörők pontjai közül a kutatás kezdetekor kizárt 4 pont egyáltalán nem hangsúlyos a regényben. Az Úttörők „törvényei” közül Szabó Magda regényében az 8 pont jelenik meg hangsúlyosan, mely bármely polgári társadalomban hangsúlyos értéknek jelenne meg az ifjúság nevelésével kapcsolatosan: a felebaráti szeretet, tisztelet, őszinteség, az idősek védelme. A két regény teljesen más szemszögből íródott, hiszen míg a Születésnap egy önző, csak önmagára gondoló 14 éves lány, addig a Mondják meg Zsófikának egy önzetlen 11 éves kislány története. Azonban a két regény végére már két olyan lánnyal állunk szemben, akik magukban hordozzák mindazokat a tulajdonságokat, melyek értéket tudnak képviselni a világban,

és amelyre építeni lehet. Bár a regények a 1950-es évek végén, '60-as évek elején jelentek meg, és a kiadók célkitűzése között szerepelhetett az ifjúság nevelése is, nem nevezhetők a kommunista ideológia hordozóinak, a szocialista embertípus formálásának eszközeinek.

Irodalomjegyzék

- Bolvári-Takács, G. (1995). Az MSZMP művelődéspolitikai irányelveinek keletkezéstörténete. *Múltunk*, 40(4), 115-132.
- Bolvári-Takács, G. (2011). A Magyar Szocialista Munkáspárt művészetpolitikájának fő vonásai, 1956-1989. In G. Pusztai & N. Németh (Szerk.), *Útközben. A Neveléstudományi Doktori Program Évkönyvei* (pp. 279-299). University of Debrecen, Center for Higher Education Research and Development.
- Darázs, E., Gyárfás, E., & Hazai, L. (1967). *Két évtized – Az úttörő mozgalom történetéből*. Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó.
- Dobi, I., & Kiss K. (1962). Az 1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről. *Magyar pedagógia : a Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottságának folyóirata*, 62(1), 1-7.
- Dobcsányi, F. (1961). A fizikai munkára nevelés lehetőségei az Úttörő Mozgalomban. *Módszertani közlemények*, 1(1), 67-71.
- Durkó, M. (1961). Szocialista műveltség- és embereszmény. *Magyar pedagógia*, 61(2), 167-187.
- Dúró, L. (1951). Az úttörőcsapat és az iskola együttműködése. *Köznevelés*, 7(11), 501-502.
- Glatz, F. (2010). Magyarország a szovjet zónában és a rendszerváltásban, 1945-1990. Források, adattárak Magyarország és a magyarság II. világháború utáni történetéhez. *Történelmi szemle*, 52(1), 1-11.
- Halász, G. (1988). *Az ifjúság nevelése és az oktatáspolitikai Magyarország a hatvanasévek elején - történeti politikai elemzés*. Oktatáskutató Intézet. http://halaszg.elte.hu/download/Ifjusag_nevelese.htm
- Horváth, L. (1989) Cserkészlet és/vagy úttörőmozgalom? (1944-1948). *Honismeret*, 17(6), 47-51.
- Kádár, J. (1962) Társadalmunk fontos feladata az oktatási rendszer fejlesztése. *Köznevelés*, 18(10), 284.
- Kéri, K. (2003). Gyermekképzés Magyarországon az 1950-es évek első felében. In Pukánszky B. (Szerk.), *Két évszázad gyermekei – A tizenkilencedik-huszedik század gyermekkorának története* (pp. 229-245). Eötvös József Kiadó.
- Kónya, J. (2008). *Szabó Magda: Ez mind én voltam...* Jaffa.
- Nádházi, L., & P. Miklós, T. (Szerk.). (1999). *A Magyar Úttörőmozgalom történeti kronológiája*. Magyar Úttörők Szövetsége.
- Nagy, J. (Szerk.). (1962). *Nevelési Terv*. Országos Pedagógiai Intézet.
- Nagy, J. (1962). A nevelési terv munkálatairól. *Pedagógiai szemle*, 12(7-8), 675-686.
- P. Miklós, T. (2007). A magyar cserkészfiúk szövetsége és az úttörőmozgalom egyesülése 1948-ban. *Új pedagógiai szemle*, 57(9), 153-181.
- Pukánszky, B. & Németh, A. (1996). *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt.
- Somogyvári, L. (2014). Az iskolán belüli és kívüli nevelés színterei az 1960-as évek Magyarországon – beavatás az úttörőmozgalmi életbe. *Iskolakultúra: pedagógusok szakmai-tudományos folyóirata*, 24(3), 51-59.
- Somogyvári, L. (2015). A gyakorlati foglalkozás bevezetése az általános iskolában (1958–1965). *Educatio*, 24(4), 79-90.
- Szabó, M. (1968). *Mondják meg Zsófikának*. Magvető Könyvkiadó.
- Szabó, M. (1976). *Születésnap: Regény*. Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Szarka, J. (1964). A szocialista ember neveléséről. *Társadalmi szemle*, 19(8-9), 48-60.